

УДК 316.462;81'42; 2-447

Владні стосунки та дискурс сексуальності

Л.Л. ШКІЛЬ
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
E-mail: Shkill@bk.ru

Авторське резюме

Є чимало досліджень, які присвячені темам як влади, так і сексуальності, проте нема досліджень, в яких би чітко було б висвітлено специфіку взаємодії дискурсу сексуальності та владних стосунків. Тому розкриття даного питання є надзвичайно актуальним. Для виявлення взаємодії дискурсу сексуальності та владних стосунків використовується порівняльний, компаративний та історичний методи. Розкрито сутність такого поняття, як «влада-знання». Влада здійснює свою дію через примноження окремих форм сексуальності, через специфікацію окремих форм периферійної сексуальності.

Ключові слова: влада, влада-знання, дискурс, сексуальність, диспозитив, біовлада, дисципліна.

Power relations and discourses sexuality

L.L. SHKIL
National pedagogical university named after M. Drahomanova, Kyiv, Ukraine
E-mail: Shkill@bk.ru

Abstract

There are numerous studies that focus on topics like power and sexuality, but no studies that would clearly be highlighted specific interaction discourse of sexuality and power relations. Therefore, disclosure of the matter is extremely urgent. To detect the interaction discourse of sexuality and power relationships using comparative komparatyvnyy and historical methods. The essence of such concepts as «power-knowledge». The government exercises its effect through the enhancement of certain forms of sexuality, through the specification of certain forms of peripheral sexuality.

Key words: power, power-knowledge, discourse, sexuality, dispositif, biopower, discipline.

Постановка проблеми. Тему влади тісно пов'язує з темами сексу та дискурсу сексу французький філософ Мішель Фуко. Тему влади взагалі слід було б розглядати як контрпункт до історії сексуальності. Говорячи про владу, ми спонтанно уявляємо її собі як закон і заборону, як заборону та пригнічення, і важко уявляємо її собі як позитивний механізм та ефект. З огляду на це дане дослідження є досить цікавим та актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. При аналізі нещодавніх розвідок, що стосуються концепту сексуальності в творчості М. Фуко, слід назвати, насамперед, здобутки зарубіжних філософів, зокрема О. Адамса, Ж. Бодріяра, Е. Гудденса, Д. Долімора, Р. Дікона, Е. Холлібоу, а також російських філософів – В. Маркова, М. Ніколова, А. Поганяйло, П. Попова та ін. Серед здобутків вітчизняних філософів слід особливо виокремити В. Бурлачука, О. Гомілко, Д. Руденка, В. Слюсара, Н. Загорську тощо. Проблемою влади у філософії Фуко в Україні займаються такі дослідники: О. Вергун, Р. Височанський, І. Гуркало, А. Данилюк, В. Дехтяр, С. Жеребкін, Р. Зимовець, О. Йосипенко, М. Лук'янець, Т. Лютий, В. Лях, К. Мальцева, О. Соболь, В. Табачковський та ін. Відносини влади власне у фукіанській концепції суспільства й держави розроблені також російськими

© Л.Л. Шкіль, 2013

дослідниками – М. Арістовою, Ю. Бистровим, О. Вишневським, В. Візгінім, Р. Кинчовим, В. Подорогою тощо. Серед зарубіжних дослідників слід виділити Дж. Батлера, Ю. Габермаса, Ж. Дельоза, Ж.-Ф. Ліотара. Проте нема досліджень, в яких би чітко було висвітлено та показано взаємодію владних стосунків та дискурсу сексуальності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити специфіку взаємодії дискурсу сексуальності та владних стосунків.

Виклад основного матеріалу. В першому томі «Історії сексуальності» філософ протиставив класичному уявленню про владу (наявність пануючого і підкореного; негативний характер – підкорення, заборона, примус; прерогатива держави) власну «генеалогію влади». Він описав сучасну владу – приховану, розпорошену і навіть суперечливу, яка реалізується нерозривно зі знанням, організовує соціальний простір за принципом «всенаглядовості». Це означає, що кожен потенційно/реально знаходиться під наглядом, змушений постійно стежити за собою. Таким чином, влада дисциплінує і нормує індивідуальну поведінку.

Вступаючи у взаємостосунки зі знанням, влада породжує певну істину, оскільки спонукає говорити, вона породжує істину у вигляді проблеми. Проблематизація сексу розгор-

тає два процеси, що постійно відсилають один до одного: істина як те, що заховане глибоко в нас, повинно проявитися, й, у той же самий час, вона повинна сказати нам істину про нас самих. Із цієї гри й конститується суб'єкт, знання про нього; навколо питання про секс вибудовується наука, яка здатна сказати нам про нас самих, про те, що недоступно, але що становить позитивну умову його існування. Істина суб'єкта виявляється деяким корелятом процедур влади, що являють собою різного роду техніки життя. Імплатація правил диспозитиву сексуальності в технології виробництва суб'єктивності перетворює сексуальність у шифр індивідуальності.

Фуко показує, що виведення в дискурс сексу підпорядковується механізму постійного спонукання особливий форми влада-знання за принципом розсіювання і насадження різноманітних форм сексуальності через інстанції виробництва дискурсу, виробництва влади, виробництва знання. «Мова йде про те, щоб визначити в його [сексі] функціонуванні та в його сенсі існування режим влада-знання-насолада, який підтримує в нас дискурс про сексуальність» [6, с.72]. Імперативом цього загальногo спонукання з кінця XVI століття може бути формула: «Говорять все» (собі самому й іншому). Ці техніки проговорювання, аналізу, стеження за самим собою породжуються певними механізмами влади, в межах яких будуть встановлені зовсім інші модальності ставлення до себе.

До XVIII століття спонукання говорити про секс розгортається від сповідальних практик визнання до політичних, економічних, технічних практик у формі аналізу, обліку, класифікації й специфікації. Секс – це не тільки те, про що слід говорити, але й те, чим слід керувати для найліпшого блага, для нарощування як індивідуальних, так і колективних сил. Регуляція сексу здійснюється за допомогою дискурсів корисних та істинних – через знання (регуляція народжуваності через морально-релігійні і політико-економічні дискурси; педагогізація через спробу визначити різноманітні способи замовчування або як розподілення дискурсу про секс).

Проект виведення в дискурс сексу сформувався в традиції аскетизму і чернецтва, з появою і розвитком технік зізнання, що полягали не лише в тому, щоб зізнаватися у своїх вчинках, але старатися перетворити будь-яке своє бажання в дискурс. Починаючи з класичної епохи, відбувається постійне посилення і зростання значимості дискурсу про секс. Дискурс у сугубо аналітичного, орієнтованого на досягнення багаточисельних ефектів переміщення, інтенсифікації, реорієнтації і зміни ставлення до самого бажання.

Ця техніка була підтримана й задіяна новими механізмами влади, для функціонування яких дискурс про секс став винятково важливим. Дискурси про секс розмножуються не поза або всупереч владі, але саме там, де вона здійснюється. Мішель Фуко пише, що «дискурси про секс збільшуються в самому полі діяльності влади» [6, с. 78]. Імператив, що пропонує кожному перетворювати свій секс у безперервний дискурс, розмножується й трансформується у різноманітних механізмах, які через порядки економіки, педагогіки, медицини, правосуддя спонукають, витягають, обладнують, інституціоналізують дискурси про секс.

Фуко пише про новий тип влади, що виступає не у формі закону, не як наслідок дії якоїсь певної заборони, але такий, що здійснює свою дію через примноження окремих форм сексу. Влада не фіксує меж, але винаходить різні форми і поля дискурсу, йдучи за ними по лініях нескінченного впровадження. Влада не виключає сексуальність, але впроваджує її як спосіб специфікації індивідів. Філософ пише: «Таким чином, влада прибирає до рук сексуальність, ставить собі за завдання зблизка цікавитися тілами; вона їх пестить очима; драматизує бентежні миті. Вона хапає в оберемок сексуальне тіло» [6, с.107].

Бажання – це не стільки ворог, скільки опора. Влада переміщується вздовж усієї цієї опори, примножуючи свої проміжні пункти й свої дії, в той час як її мета розширюється й розгалужується, просуваючись в глибину реального тими ж шляхами, що й сама влада, що споруджує лінії нескінченного впровадження. Влада функціонує як притягальний механізм – вона притягує ту дивину, за якою невпинно стежить: «Задоволення розповсюджується на владу, яка над ним чагує; влада вбирає в себе задоволення, яке їй вдалося розкрити» [6, с. 107]. Отже, задоволення й влада не протистоять одне одному, але слідує один за одним.

Російський дослідник І.П. Ільїн дійшов висновку, що «Фуко виявив величезний вплив на свідомість сучасного Заходу, він змінив сам модус мислення, спосіб сприйняття багатьох традиційних уявлень, «оптику зору», погляд на дійсність, на історію, на саму людину» [3, с. 18].

Аналізуючи систему стратегічних орієнтирів цілепокладання, що задані тому чи іншому суспільству комплексом «влада-знання» і що виступають матрицею культивованих цим суспільством практик, Фуко вводить термін «диспозитив». Даний термін (від франц. Dispositif - порядок, розміщення як «диспозиція», механізм) означав у побудовах Фуко цілісний варіант типових для відповідної культури стратегій здійснення політичної і пізнавальної практик і міг бути виявлений при аналізі фундууючого цю

культуру комплексу «влади-знання». Диспозитив як іманентна причина здійснює конкретні взаємодії через інтеграцію, диференціацію й актуалізацію своїх же наслідків.

Основою диспозитиву виступає, згідно з Фуко, стратегічний імператив, що зберігає всередині кожної конкретної культури свою ідентичність, незважаючи на можливі ігри, зміни позицій, зміни функцій, які бувають у процесі функціонування диспозитиву. Статус диспозитиву може бути представлений як принципово амбівалентний, причому це стосується як способу його існування, так і пов'язаних з ним відношень детермінації.

По-перше, диспозитив конституюється у рамках комплексу «влади-знання», будучи не стільки його окремим компонентом - поряд зі знанням і владою, - скільки основою узагальнення останніх, що роблять можливим їх об'єднання в системне ціле, а саме: диспозитив об'єктивує собою цілісну ціннісну єдність прийнятних для даної культурної стратегії влади і знання.

По-друге, система причинно-наслідкових зв'язків, в які занурений диспозитив, також може бути розглянута з точки зору його амбівалентності: з одного боку, він відтворює в своєму імперативі конфігурацію, що склалася в суспільстві, з іншого - сам, в свою чергу виступає глибинною матрицею конфігурування владних стосунків. Аналогічними двосторонніми відношеннями детермінації диспозитив пов'язаний і з базою стратегій, що типові для даного соціуму когнітивних практик.

Влада, таким чином не конституюється як субстанційний феномен, а реалізує себе саме за допомогою функціонування відповідного диспозитиву, що пронизує собою всі рівні і форми відношень. Фуко описує чотири функції реалізації влади у виробництві диспозитиву сексуальності:

- 1) через лінії нескінченного впровадження влади на мікрорівнях;
- 2) через виробництво й специфікацію сексуальних відхилень, що тягне за собою специфікацію індивідів, «занурення збочень у тіла»;
- 3) через сенсуалізацію влади, що проявляється в медикалізації, педагогізації, психіатризації сексуальності;
- 4) через інтенсифікацію диспозитиву сексуальності, через насичення.

Диспозитив здійснює функцію розмітки, стратифікації знання, це принцип організації реального в ціле. Стратифікація знання проходить лініями взаємодії між стратифікованим і нестратифікованим. Силові відносини або влада, будучи нестабільними, зникаючими, віртуальними, не піддаються формалізації, впорядкуванню, але вони, проте, стають умовою стратифікації знання, забезпечують розповсюд-

ження й формалізацію знання в упорядковане ціле, яке обумовлюється притаманними кожній стратегії комбінаціями зримого й висловлюваного.

Диспозитив перебуває в постійному зіткненні з лініями, зовнішніми їй, де утворюються осередки опору, нові взаємовідношення сил. Диспозитив, як іманентна причина, здійснює конкретні взаємодії через інтеграцію, диференціацію й актуалізацію своїх же наслідків.

В цілому творчий метод Фуко правомірно зводиться до руху від публічних дискурсів-знань до прихованих, таких, що підлягають реконструюванню дискурсів-практик, які дозволяють зрозуміти, як явище, що цікавить дослідника (наприклад, секс або безумство), конституюється, існує, трансформується, вступає у взаємодію з іншими явищами. І навпаки, цей метод реконструює рух від відповідних соціальних практик до прихованих і публічних дискурсів.

Дискурси про секс розмножуються не поза або всупереч владі, але саме там, де вона здійснюється. Мішель Фуко пише: «Все, що виголошується стосовно сексу, не має бути аналізованим як проста проєкційна поверхня механізмів влади. Звичайно, в дискурсі влада і знання приходять у злагоду» [6, с.166]. Отже, між владою та знанням суперечностей не виникає. Більше того, Фуко вважає, що «між технічними прийомами знання та стратегією влади немає зовнішньої подібності, навіть якщо вони й відіграють специфічну роль, що дозволяє взаємопроникнення одна в одну, виходячи з їх відмінностей» [6, с.164]. Жіль Дельоз у своїх дослідженнях зазначає, що «одночасно навколо осередків влади організується сексуальність; вона дає привід до виникнення «scientia sexualis» інтегрується в інстанції «знання-влада» під назвою Секс...» [1, с. 135-136]. Імператив, що пропонує кожному перетворювати свій секс у безперервний дискурс, розмножується й трансформується у різноманітних механізмах, які через порядки економіки, педагогіки, медицини, правосуддя спонукають, обладнують, інституціоналізують дискурси про секс.

Влада здійснює свою дію через примноження окремих форм сексуальності, через специфікацію окремих форм периферійної сексуальності і тим самим специфікацію індивідів за допомогою сексуальності, через місця їх максимального насичення. Згідно з Фуко, «влада не виключає сексуальності, вона її включає до свого надбання як спосіб класифікації індивідів» [6, с.107].

Щоб ця форма влади здійснювалася, вона набагато більшою мірою, ніж старі заборони, вимагає уважних і навіть зацікавлених присутностей, вона передбачає різного роду спіль-

ності, вона діє через різного роду обстеження й спостереження, вона потребує обміну дискурсами через питання, що вимагають визнання, і через відвертість, що виходить за межі питань. Тут визнання гарантує статус, цінності, ідентичності суб'єкта. Істина, яка є як щось недоступне, витягується з глибини себе. За Фуко, «визнання істини вписалося в серцевину процедур індивідуалізації владою» [5, с.122].

Ще одним важливим питанням, яке досліджував Фуко, це питання про те, як людина сама перетворює себе в суб'єкт. Зокрема, досліджуючи сферу сексуальності, він піднімав питання про те, як люди приходять до визнання себе суб'єктами сексуальності. Отже, не влада, а суб'єкт є основною темою досліджень Фуко.

У «Використанні задоволень» (1984) і «Турботі про себе» (1984) Фуко акцентує увагу на історичній генезі суб'єкта. Виділяються основні епохи формування суб'єкта: сократівсько-платонівська, елліністична, християнська, новогрецька. В античності «піклування про себе» - основа людського досвіду взагалі. Виділяються конкретні правила і техніки такого піклування («мистецтва існування»), за допомогою котрих людина сама себе формує.

Головними об'єктами знання про секс і точками дотику влади в XIX столітті стають: істерична жінка, мастурбуюча дитина, подружня пара, що бажає обмежити народжуваність, доросла людина зі схильністю до збочення.

Стратегії влади спрямовані на виробництво і відтворення сексуальності, тому що лише за умови її існування і існують відповідні владні стосунки. Ця думка ілюструється на прикладі різних підходів до регулювання сімейних стосунків. У будь-якому суспільстві існує якийсь спосіб «оформлення союзу»: порядок укладення шлюбу, встановлення родичання, передачі родового імені і спадку. Однак західне суспільство нового часу ввело замість цього дещо принципово інше - «оформлення сексуальних стосунків». Між першим і останнім є принципові відмінності.

«Оформлення союзу» є в першу чергу – система правил, які визначають, що дозволено, що заборонено, а що обов'язково. Тут головним виступає визначення стосунків і обов'язків партнерів, що володіють певним статусом. «Оформлення сексуальних стосунків» функціонує в системі рухомих, різноманітних технік влади. Головна мета «оформлення союзу» - виробництво певного типу стосунків і підтримання регулюючого їх закону, тоді як «оформлення сексуальних стосунків» має своїм наслідком безперервне розширення сфер і форм контролю. З. Сокулер відзначає, що «у сферу контролю потрапляють відчуття, які відчувають тіла партнерів, якість і природа задоволень,

які вони відчувають» [4, с.74]. «Оформлення союзу» спрямоване на підтримку гомеостазису соціального тіла, тоді як «оформлення сексуальних стосунків» - на все більш різноманітне та інтенсивне проникнення в життя людських тіл і все більш охоплюючий контроль над населенням. «Оформлення сексуальних стосунків» є елементом системи влади-знання, що включає в число своїх об'єктів живе людське тіло.

Поступове перетворення «оформлення союзу» в «оформлення сексуальних стосунків» дозволяє пояснити, чому сім'я в XVIII – XIX ст. стає обов'язковим місцем почуттів і кохання, привілейованим простором для вираження сексуальності. Сім'я як основне середовище емоцій і сексуальності - утворення, винайдене у XVIII столітті, - закликала до життя масу явищ, які вже ніяк не могли вкластися у сферу права. Тому вона - чим далі, тим більше - ставала об'єктом виправлення і управління з боку лікарів, педагогів, психіатрів. Це, в свою чергу, викликало подальше поширення сфери відношень влади і форм прояву сексуальності, породжувало нові форми владних стосунків.

Вирішенням проблем, що виникають при накладанні системи сімейного союзу на систему сексуальних стосунків, став психоаналіз, який зробив сексуальність головною, при цьому не поставивши під питання систему сімейного союзу.

Білоруська дослідниця В. Фурс відзначає, що «генеалогія дозволяє виявити історично змінні залежно від притаманного даній формації ставлення до тіла техніки влади» [7, с. 9]. У сучасних суспільствах, де ставлення до тіла формується відповідно з принципом корисності, відношення влади приймають особливу форму, якій Фуко дає назву «біо-влада». «Біо-влада» являє собою сукупність двох технік: контролю над «чистотою» виду, крайньою формою якого є расизм, і контролю над тілом (дисциплінарна влада), – які й прийняли загальну форму контролю над сексуальністю.

Завдяки несхитній, проте здебільшого прихованій критиці психоаналізу Фуко сформулював впливову теорію, що є водночас історичною, антитеологічною і антинормативною. Він починає з визначального твердження, що сексуальність не є (як у Фройда) невіддатливим потягом чи природною силою, що її намагається сублимувати, погамувати або контролювати якимось іншим способом цивілізація; це радше «історична конструкція», яка дає змогу функціонувати владним відносинам; це результат та інструмент намірів влади. Влада, яка контролює сексуальність не вдається передусім до заборон, законів чи табу, визначаючи таким чином межі допущеного. Хоча Д. Долімор вважає, що «Фуко не заперечує, що заборона існувала як один з аспектів тієї влади, хоча вплив

влади виявляється передусім у тому, що вона витворює, примножує, поширює, збуджує та інтенсифікує види сексуальності. Він говорить про «поліморфні механізми» влади, таким чином приписуючи владі те, що Фройд приписував у своїй схемі збоченому бажанню; і справді, те, що Фройд вважав за елемент бажання, який загрожує владі, Фуко приписує самій владі» [2, с.326-327]. Фуко зображує дивну діалектику відносин влади і насолоди, або ж те, що нам годилося б назвати «вічними спіралями влади й насолоди». З часом сексуальність перетворюється на відкинуту релігію.

На думку Д. Долімора, «Фуко зображає владу, що винаходить сексуальність і діє через неї, як всюдисутню й активну, проте невловиму» [2, с.328]. Влада є силою, яка створює

й запроваджує нагляд, контролює і водночас їй бракує визначеного буття. Вона натякає на щось метафізичне і змовницьке, - і це таки справді дивне поєднання. На думку Фуко, сексуальні збочення є одним з виявів того, як влада діє й контролює.

Висновки. Отже, як впливає із концепції М. Фуко влада не виключає сексуальність, але впроваджує її як спосіб специфікації індивідів. Дискурси про секс розмножуються не поза або всупереч владі, але саме там, де вона здійснюється. Влада здійснює свою дію через примноження окремих форм сексуальності, через специфікацію окремих форм периферійної сексуальності. Надалі планується продовжити дане дослідження і розкрити специфіку взаємодії влади та тіла.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Делез Ж. Фуко / Делез Жиль [Текст] [пер. с франц. Е. Семина; вступ. стаття І.П. Ильина.] – М.: Изд-во гуманит. лит-ры, 1998. – 172 с. – (Французская философия XX века).
2. Долімор Д. Сексуальне дисидентство. Від Августина до Вайлда, від Фройда до Фуко / Джонатан Долімор; [Текст] [пер. з англ. І. Гарник, П. Тарашук]. – К.: Основи, 2004. – 558 с.
3. Ильин И.П. Два философа на перепутье времени // Делез Жиль Фуко. – М.: Изд-во гуманитарной литературы, 1998. – С. 6 – 18.
4. Сокулер З. Структура субъективности, рисунки на песке и волны времени [Текст] / Мишель Фуко История безумия в классическую эпоху. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 576 с. – (Книга света).
5. Фуко М. Історія сексуальності [Текст] / Мишель Фуко – Х.: ОКО, 1997. – Т. 3: Плекання себе. – 264с.
6. Фуко М. Історія сексуальності [Текст] / Мишель Фуко – Х.: ОКО, 1997. – Т.1: Жага пізнання. – 235с.
7. Фурс В.В. Философия Мишеля Фуко и проблема человека во французском постструктурализме: автореферат дис. на соискание ученой степени канд. философ. наук: спец. 09.00.05. «История философии» [Текст] / В.В. Фурс. – Минск, 1997 – 15 с.

REFERANCES:

1. Delez Zh. Fuko (Foucault) / [per s franc E. Semyna; vst. statjja Y.P.Yljyna]. Moscow: *Izd humanyt. lit-ry*, 1998. 172 p.
2. Dolimor Dzh. Seksualjne desydenstvo: vid Avghustyna do Vajldla, vid Frojda do Fuko (Sexy desydenstvo. From Augustine to Wilde, from Freud to Foucault) [per. z anghl. I. Gharnyk, P. Tarashhuk]. K.: *Essentials*, 2004. 558 p.
3. Yljyn Y.P. Dva fylosofa na pereputy vremeny (Two philosopher at perepute time.). Delez Zhylj. Fuko. Moscow: *Izd humanyt. lit-ry*, 1998. 6 – 18 p.p.
4. Sokuler Z. Struktura subj'ektyvnosty, rysunky na peske y volny peremen (Structure sub'ektyvnost, and pictures for tesk waves of change). Myshel'j Fuko Ystoryja bezumyja v klassycheskujy jepokhu. St. Petersburg.: *Universitetskaya book*, 1997. 576 p.
5. Fuko M. Istorija seksualnosti (History of Sexualit). Kharkiv.: *JCE*, 1997. Vol 3: Nurturing yourself. 264 p.
6. Fuko M. Istorija seksualnosti (History of Sexualit). Kharkiv.: *JCE*, 1997. Vol.1: Thirst for knowledge. 235 p.
7. Furs V.V. Fylosofya Myshel'ja Fuko y problema cheloveka vo francuzskom strukturalyzme (Philosophy of Michel Foucault and the problem of human su frantsuzskom strukturalyzme) *Avtoreferat dys. na soyskanye nauchnoj stepeny kandydata fylosofskykh nauk Spec. 09.00.05. «Ystoryja fylosofyy*. Minsk, 1997. 15 p.

Шкіль Людмила Леонідівна – кандидат філософських наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Тургенівська, 8/14, ауд. 14-11
Телефон: +38 (044) 486-31-49, E-mail: Shkill@bk.ru

Shkil Liudmyla Leonidivna – PhD in philosophy, associate professor
National pedagogical university named after M. Drahomanova
Address: 8/14, Turhenivska Str., r. 14-11, Kyiv, Ukraine, 01601
Phone: +38 (044) 486-31-49, E-mail: Shkill@bk.ru